

Accidit nescio quo casu, ut, quam ab initio huius saeculi artes humanitatis, in quibus omnes inde a renatis literis intelligentes viri summam ingenii vim exstitisse arbitrabantur, maxima cepissent incrementa et saluberrimas, quas egerunt, radices ad omnem vitae cultum late diffudissent, ut, inquam, poetae Latini in tanto, quo ad optinarum literarum studia concurrebant homines, ardore, si non omnino negligenter, at certe modice a viris doctis exornarentur et multo parcius, quam in superioribus saeculis, tractarentur. Neque in libris grammaticis, quorum nostra aetas est feracissima, poetae Latini ad regulas linguae confirmandas vel ad usum dicendi illustrandum pro dignitate adhibiti sunt, ita ut tironibus subsidia saepe deessent, quibus libri Ramshornii, Zumptii, Reisigii, Ellendtii aliorumque abundant atque eos egregie adiuvant, qui purum et incorruptum scribendi genus assequi student. Ablegandi sunt igitur discentes adhuc ad librum Chr. Dan. Ianii, Ernestinae disciplinae alumni, de arte poetica Latina, anno septuagesimo quarto saeculi praegressi editum, qui vero liber hodie iacet fere contemptus et in paucorum manibus est. Sed immerito. Etenim ut concedamus, inesse plura verbosius enarrata neque suo ordine disposita, requiri etiam multa, quae a philologis recentioribus ad causas certas subtiliter sunt revocata, nullum tamen librum novimus (testem facimus A. G. Langium *)), in quo, quae tironibus de elocutione poetica addiscenda sunt, clarius exposita et plenius collecta et in suos locos digesta invenias. Quae virtutes aliquando insigne accipient doctrinae et acuminis incrementum per Frid. Lübkerum, qui in annotationibus Horatianis, nuperrime editis, ad Carm. I. 1, 3. p. 9. et ad III. 3, 12. p. 333. spem fecit laetissimam grammaticae Latinae poeticae, a se conscribendae.

Itaque desideratur nostro tempore Grammatica poetica Latina, minime tamen egregia ad talem librum conscribendum desiderantur praesidia. Nam haud mediocriter his

*) In praefatione Crustulorum (Lips. 1826.) p. 5. Nam hunc virum, dum Portam suam ornabat, interpretem elegantissimum poetarum Latinorum fuisse, uno ore gratissimi testantur discipuli.

literis viri profuerunt, qui singulorum poetarum curarunt editiones, Heynius, I. H. Vossius, Passovius, Handius, Weichertus, Heindorfius, Iahnus, Fr. Iacobus, C. E. Chr. Bachius, Wagnerus, Obbarius, Th. Schmidius, Paldamus, Dissenius, Orellius, Silligius aliique, in quorum libris multa sunt bene observata, multa scite digesta, multa auxilio grammaticae sanioris recte constituta. His adiumentis aureus adnumerandus est Tursellini liber, in quo praeter alias quibus eum Handius pro exquisita sua doctrina locupletavit, id magna laude dignum est, quod poetarum Latinorum plurimam habuit in rebus grammaticis rationem. Sed haud scio an nullus liber in nostra aetate poetarum Latinorum intelligentiae maiorem attulerit utilitatem quam Philippi Wagneri Quaestiones Virgilianae. In his enim ille usum loquendi Virgilianum sermonisque consuetudinem tam accurate pertractavit, vim singulorum vocabulorum tam subtiliter explanavit et rem criticam tam diligenter factitavit, ut, quemadmodum Virgiliana carmina inter Romanos norma habitata sunt et lex ceterorum poetarum, ita Wagnerus futuris Virgilii interpretibus viam monstraverit et muniverit, quae ad veram carminum interpretationem perduceret.

Hae igitur virorum doctorum observationes ut in promptuarium Latini sermonis poetici comportarentur et ad modum praestantissimi Lexici Sophoclei, quod Ellendtio debemus, digererentur, res visa est admodum necessaria, ut iam Langius l. c. significavit. Cui negotio ut ipse pro viribus satisfacerem, periculum feci in Quaestionibus Epicis, ante hos tres annos editis. Quam operam quam iis viris, penes quos talium librorum est iudicium, probatam vidissem, ego, hac scribendi opportunitate oblata, in eodem argumento pergendum esse constitui. Locum igitur elegi de pluralibus apud poetas Latinos, de quibus qui distinctius et uberius disputaret, nondum inventus est.

Communis est et pervagata vox, poetas Latinos numero plurali ita usos fuisse, ut vel doctrinae exquisitioris esset signum vel elegantiae documentum vel animi elatioris testis. Hoc plurimi Batavorum philologi pronuntiaverunt, ut Burmannus ad Valer. Flacc. II. 110. et Ruhnkenius ad Ovid. Her. p. 23. 103. ed. Friedem. *), tum inter nostrates

*) Contra plures e Batavis, quorum doctrinam et multiplicem lectionem, ut par est, maximi aestimo, in universum observandum esse docuerunt, magis poeticum esse singulari uti quam plurali, etiam ubi de pluribus agatur, ut Heinsius et Ruhnkenius ad Ovid. Her. I. 24., Burmannus ad Ovid. Am. III. 8, 43., Broukhusius ad Propert. I. 2, 3. et 11, 9. De qua mutatione recte Burmann. ad Ovid. Her. I. 24.: magis vero poeticum esse singulari uti quam plurali, tum verum est, si plus significet ille numerus quam pluralis. Cfr. omnino Handius in: Lehrbuch des Latein. Styls p. 281. et infra cap. III. §. 10. not. Sed de loco Ovidiano Her. I. 24. non assentior Haudio: vid. cap. II. §. 5. Eandem rem nuper Henr. Düntzerus attigit in libro: Kritik und Erklärung der Oden des Horaz, qui propter acumen et eruditionem admodum est commendabilis, docens (p. 385.), numerum singularem a poetis, ubi unitatis notio sit primaria, non raro poni vel praegresso plurali. Exempla haec attulit: Horat. Ep. 2, 64. Videre fessos vomerem inversum boves Collo trahentes languido. Carm. III. 3, 14. indocili

is, qui ingenio et pulchri venustique sensu maxime pollebat, Christian. Gottl. Heynius, in commentariis in Virgilium et Tibullum, ut Aen. I. 463. X. 79. XII. 60. 799. 876. et Tibull. I. 5, 7. II. 1, 20. III. 4, 61., denique qui ex illius disciplina prodierunt, Rupertius, I. A. Wagnerus, Doeringius. Neque Dissenius in annotatione Tibulliana (ut ad I. 2, 98. 7, 5. II, 1, 33) orationem plurali sic posito magis poeticam factam esse dicere dubitavit. Quae omnia licet satis probabiliter essent disputata, non defuerunt tamen, qui, quum interpretes illam vim magis sensibus percipiendam quam verbis exprimendam esse censuissent, illam subtilius expositam vellent, immo talem orationis amplificationem rem putidam atque otiosam iudicarent. Sane res paullo altius erat repetenda, ut e singulorum verborum collocatione et tota sermonis conformatione luculenter in singulis locis perspiceretur, quantae in illo numero appareant dicendi veneres, quam mirifica poetarum ars, quanta singulorum vocabulorum cum tota compositione consensio, quantus denique color habitusque vere Romanus. Primus igitur fuit C. E. Chr. Baehius, nisi fallor, qui rationes recentiorum grammaticorum secutus ad Tibull. I. 1, 28. de numero plurali breviter sententiam suam exposuit, et, pluribus annis interiectis, ad Ovid. Metamorph. IV. 591., V. 363., VII. 74., XIII. 82., 196., XV. 61. Eadem laude qui decorentur digni sunt Th. Schmidius et L. S. Obbarius in explanationibus Horatianis, ille ad Epp. I. 3, 8. et II. 1, 102., hic in editione epistolae secundae libri primi ad V. 8. p. 25. et in Supplem. Annal. Philolog., qui Iahnio et Klotzio moderantibus prodeunt, Vol. II. P. I. p. 592. s., tum Phil. Wagnerus, qui in nonnullis Virgilii locis (vid. Ecl. IV. 49., Aen. I. 4., X. 79., XII. 60. 876. 799.) pluralia ex interioris linguae legibus breviter pro consilio suae editionis, sed praeclare interpretatus est. His add. Lübkerus in Explanation. Horatian. ad Carm. I. 7, 8. p. 84. *)

Iam qui de hoc loco copiosius disputare constituit, plures habet cautiones. Ac pri-

collo. 5, 20. tergo libero. Ovid. Fast. VI. 772. freno non remorante. Add. Virg. Georg. III. 273. ore, quod Iahn. et Wagner. recte contra Vossium tuiti sunt. De locis prosaicorum, ut Cic. p. Mil. 29, 79. et de amicis. 4, 13., cfr. Hand. ad Stat. T. I. p. 221. et infra cap. 1. §. 4. fin. Sed non plane assentior Düntzero in loco Carm. II. 7, 10 (relicta non bene parmula) eamque explicationem puto simpliciore, cuius patronus nuper Lübkerus existit in commentario Horatiano ad h. l. p. 241. s. Utrique tamen interpreti, et Düntzero et Lübkerus, commune fuit studium, ut in Horatio a crimine timiditatis purganda eam viam ingrederentur, quam monstravit vir annis meritisque venerabilis, Fr. Iacobsius, in Script. Miscellan. T. V. p. 319 — 326.

- *) Verba ipsa apponamus: „Wie der Pluralis überhaupt dazu diene, theils das Concrete im Singular in seiner öftern Wiederholung oder Vielheit zu bezeichnen, theils das Abstractum im Singular in einer bestimmten Zahl, mithin als concrete Erscheinung kenntlich zu machen — beide Begriffsverhältnisse werden grade in der römischen Sprache so genau gehalten — so wurde umgekehrt der Singular gebraucht, um die Vielheit der Vorstellung wieder zu einer Einheit zu verbinden, die Masse zu einem Körper zu sammeln.“ Cfr. ad Carm. III. 6, 6. p. 392.

marium quidem illius munus est, ut in regulis sermoni poetico obtrudendis parcior sit neve arctioribus finibus includat quae ingenium protulerit poetarum liberiusque genus dicendi. Contra alterum imminet periculum, ne suo iudicio nimium tribuat et pulchritudinis momenta magis sentiat quam ponderet omnique interpretandi negotio se defunctum putet, si, quae forte sint obscuriora, magnificis verbis in animos lectorum transfundere studeat vel uno alterove loco, cuius vana similitudinis specie decipitur, id confirmare, quod legibus grammaticae et rationibus logicae plane repugnat. Hoc quidem interpretandi genus, quo in saeculo superiore Germani philologi male apud exteros audiebant*), nostro tempore quum paucissimi tantum facitent, tum aliud bonis literis timendum est detrimentum ab iis, qui a lectione poetarum Latinorum non satis instructi et pravo quodam argutarum grammaticarum studio, quod e reconditoris philosophiae mysteriis profectum esse gloriantur, abrepti caligine eos involunt scriptores, qui perspicuitatis et claritatis sunt excellentissima exempla.***) Postponunt enim tales grammatici istis studiis investigationem orationis poeticae ususque loquendi et pro suo ingenio solos se sapere putant. Itaque egregia sunt verba Dissenii in commentariis Tibullianis I. 6, 56. p. 140.: „multa sunt apud scriptores, quae grammatica severior improbat, rhetorica vero et poetica ars et sensus pulchri docuit, peculiare singulorum locorum rationes sequens: quod discrimen qui ignorant et solis grammaticis regulis opera veterum explicari posse censent, in maximo errore versantur.“***)) Neque negandum est, per tales interpretes, doctos quidem et

*) Batavorum iudicia de illa interpretandi ratione quem fugiunt? Vide quae de Ruhkenio Wytenbachius narravit vit. Ruhken. p. 211. ed. Bat., (p. 198. ed. Lindem.) et ipsius Ruhkenii ad Ernestium Epistolae in Opuscul. Vol. II. p. 689. et p. 733. ed. Friedem.

**) Vere Herm. Paldamus in Act. Philol. Darmstad. a. 1840. scid. 140.: „alle Ehre der rationalen Grammatik, doch auch sie kann aus zu grossem Streben rational zu seyn, irrational werden.“ Non dedecet grammaticum, immo inter eius virtutes a Quintiliano (I. 8, 21.) habetur, aliqua nescire. Cfr. quae Maur. Axtius in libro de gymnasiis et Realistarum, qui vocantur, scholis (p. 67. s.) vere et graviter scripsit.

***) Quod praeceptum viri doctissimi quum multis exemplis comprobari possit, tum iis confirmabitur pluralibus, in quorum interpretatione frustra desudamus, nisi ea e summo, quo veteres scriptores ferebantur, concinnitatis simillimumque coniungendi studio explicamus. Ita iuncta legimus apud Tibullum II. 5, 53. concubitus et vitiae et apud Ovidium Met. IX. 123. orbis paterni et concubitus. Tum apud eundem X. 190. violas et papavera, ubi vid. Bach., Her. V. 23. mea nomina et trunci et apud Sil. Ital. V. 673. obitus et cohortes, licet numerus pluralis prioris verbi fuerit ex insolentioribus. Huc retulerim vina in Virg. Aen. IX. 318. Nam vina i. e. vasa vini (ut recte Servius) ob vocabula pluralia, quae antecesserunt, posita esse arbitror neque in h. l. Thielio, intelligenti Virgilii interpreti, assentior. Alius generis sunt vina crescentia apud Stat. Theb. V. 209. et ib. X. 323. expulit ingens Vina cruor. Eiusdem concinnitatis studii apud Ciceronem exstare luculentissima exempla notum est. Vid. Orat. p. Sull. 9, 26., ubi Matthiaeus recte iudicavit operae scribendum esse, quum alia pluralia sint adiuncta. Pro Sest. 51, 109. honestates (quod infrequentius de omnibus, qui honoribus funguntur, positum est: cfr. infra Cap. I. §. I. not.), aetates, ordines. Pro Rosc. Am. 9, 23. et pro reg. Deiot. 3, 8. foci patrii Diique penates. Alia exempla collegit Ellendt. ad Cic. de orat. III. 14. 53. p. 381. Cfr. Walch. ad Tacit. Agric. 31. p. 338.

in artibus philologicis probe exercitatos, haud raro literas antiquas in malam famam descendisse, neque tantum apud istos, qui earum sunt, osores propter ignorantiam, sed etiam apud illos, qui hos scriptores animi causa lectitant iisque ita utendum esse volunt, ut discentium animi generoso antiquitatis sensu, ex purissimis nobilissimorum scriptorum fontibus hausto, imbuantur. Quod si omnes, qui in illorum scriptorum versantur interpretatione, ante oculos habuissent, sane actum esset de iniustissima illa criminatione, totam philologorum gentem in rimandis minutis grammaticis omne tempus operamque consumere et plane negligere eam antiquarum literarum vim, quae maxime valet ad emendandos mores pulchrique sensum excolendum. Nam illarum virtutum optimae adiutrices studia humanitatis omni tempore habita sunt et ab iis, qui ea in scholis maioribus minoribusve profitentur, et ab aliis, qui — **GUILELMUM HUMBOLDTIUM** nominasse sufficiat — elegantia et dulcedine illorum tantopere erant capti, ut ea dulcissimum otii iudicarent pabulum et vel senes facti nunquam e manibus deponerent.

Inter haec grammaticam et aestheticam, quam vocant, interpretationem ut medium tenerem, quod in proverbio beatis tribuitur, operam dedi. Inde natae sunt quatuor huius commentationis partes. Prima est eorum pluralium, quae a nominibus abstractis derivantur, in quibus magna est cum prosariorum scribendi consuetudine similitudo, altera ea continet pluralia, quae in vocabulis locorum, regionum aliarumque rerum naturalium inserviunt amplificationi. In tertia enumerantur pluralia, quae tum magnitudinem et gravitatem, tum praestantiam et pulchritudinem exprimunt. Quarta denique pars complectitur pluralia, quae in oratione indefinita variis de causis usurpantur, sive ut ostendatur qualis sit homo vel qua in conditione versetur, sive ut significetur obscuritas de consilio quaesita, sive res per prudentiam dissimulata, sive urbanitas quaedam et modestia dicentis. Quae ad hanc partitionem illustrandam e magna locorum copia apposui exempla (nam omnes locos congerere neque opus est, neque fieri potest), in his id potissimum spectavi, ut bona et provisadaesset exemplorum materies, qua, qui doctrinam de numero plurali apud scriptores Latinos in universum tractare atque totum hunc locum uberius illustrare velint, ita utantur, ut optimae literae, quas ex ingentibus spatiis, vix illis vindicatis, novitii quidam scriptores suarumque laudum praecones in exiguum gyrum compellendas esse clamant, ex hac scriptione aliquid capiant emolumenti.

Antequam ad haec singula progrediamur, paucis monendum est, nos de iis pluralibus, quae frequentissima sunt in oratione poetarum, non acturos esse. Huc referimus nomina herbarum, ut acanthi, aconita, croci, papavera, serpylli, thymi, violae, nomina frumentorum, ut avenae, hordea, leguminum, ut fabae, lupini, viciae, metallorum, ut aera, electra, orichalca, mineralium, ut sulphu-

ra, tum rerum naturalium, ut arenae, cruores, fumi, glacies, mella, musta, pulveres, vina, vites, denique vocabula partium corporis, ut cervices, colla, corda, corpora, nares, pectora, sinus, tempora, viscera vel vulgaris usus, ut carceres, currus, exuviae, foci, habenae, horti, inferi, lustra, manes, opes, phalerae, quietes,serta, sordes, spes, superi, tenebrae, valvae. Nam de his vocabulis et quae huius generis sunt in uberrimis commentariis iam superiori tempore exposuerunt I. G. Vossius, vir iudicio recto et industria singulari excellentissimus, in Aristarchi Lib. III. c. 37 — 45. T. I. p. 442 — 513. illius editionis, qua Förtschius magnam doctrinae et subtilitatis laudem sibi paravit, et Thom. Ruddimannus, cui nullus fere par fuit diligentia in colligendis Latinae linguae opibus, in Institut. Grammat. T. I. p. 139 — 148., quas in Germania Stallbaumius ὁ Πλατωνικώτατος repeti curavit. Post hos inter nostrates C. L. Schneiderus in Grammat. Latin. T. II. P. I. p. 395. sq. idem argumentum accurate tractavit, tum Reisigius in Praelection. in Grammat. Latin., de quibus Fr. Haasius optime meruit, de his vocabulis p. 131 — 138. disputavit. Haec in initio commentationis meae commemoranda erant, ne res nimium notas iterum repetere aut sciens aliena surripuisse viderer.